

Hónapló

Dalos György

Kisvilág a nagyvilágban

Jeruzsálem, Berlin, 2023. március–április

Valeria Is Getting Married, „Valéria férjhez megy” – Pesten nyilván ez lenne a címe Mihál (Michaela) Vinyik ukrán-izraeli rendező 2021–22-ben, még a háború előtt elkészült filmjének, amelyet a jeruzsálemi Kinemathekben láttunk A.-val. A cím így pontatlan lenne, mert az orosz nyelvű ige „vühógyit” és nem „vüjgyet”, nem befejezett, hanem folyamatos igealak, Valéria legfőbb próbál férjhez menni. Nővére, Krisztina már hét éve megcsinálta a szerencsését: interneten sikerült izraeli társra találnia, s így elhagyhatta Ukrajnát. Tartós és a jelek szerint jó kapcsolatban él eszeválasztottjával, aki maga is részt vesz a különös bizniszben: facér izraeli férfiaknak fiatal ukrainai lányokat közvetít házasság céljából. Csakhogy itt a bökkenő: feleségjelöltünk nem beszél ivritül, töri az angolt, a leendő férj pedig ukránul és oroszul nem tud. Valéria és a kiszemelt vőlegény között Krisztina tolmácsol, ám a terv egészen banális okból zátonyra fut: a lánynak nem tetszik a derék, nála kicsit idősebb férfi, kikoszarazza, és visszarepül Ukrajnába.

Ez a szerény költségvetéssel készült, gyakorlatilag egy panellakásban leforgatott 70 perces filmdráma visszaadja Izrael Állam egyik sajátos gondját. A cionista bevándorlási politika legerősebben a cári birodalomból csábította a Közel-Keletre a pogromoktól rettegő zsidókat, s adott ezzel erősen szláv jelleget Palesztinának. A hatvanas-hetvenes évektől a Szovjetunió lett az alija (= „feljövétel”) fő forrásvidéke, a „történelmi haza”, amelynek földjét, mint Viszockij énekelte némi túlzással, „harmadrészen volt népünk lakja már” – számuk a hetvenes évek elejétől 1986-ig elérte a 160 ezer főt. A peresztrojkával beköszöntő utazási szabadság és a SZU összeomlása azután robbanásszerűen megnövelte a bevándorlók tömegét, ma már 1,2 millióan lehetnek. Csakhogy míg az első nemzedék még szovjet földet hozott be cipője talpán, addig azok, akik mostanság szállnak le a lodi repülőtéren, a széthullott birodalom és a háború nehéz levegőjét cipelik lelki poggyászukban.

Az óhaza – az Oroszországi Föderáció – nem szűnik törődni gyermekeivel. Szinte minden orosz újság tartalmaz Moszkvában szerkesztett kormánypárti betélapokat: az egykori hivatalos ifjúsági napilap, a *Komszomolszkaja Pravda* privatizált és bulvárosított változatát, valamint a hetenként megjelenő *Argumenti i Fakti* friss számait. A mindenütt fogható Planyéta, az orosz állami tévé, putyini vonalon mozog: reklámok szabdalta szappanoperákat kínál szerelmi háromszögekkel és mondvacsinált kórházi konfliktusokkal, az édesbús záróképekre pedig az *Este Vlagyimir Szolovjovval* következik – a moderátor vele egyetértőkkel imitál estéről estére „vitát”, kimerítve a sovinsizta uszítás

teljes retorikai készletét. A nyolcvanas években kijöttek leszármazottai feltehetően már nem ezt nézik, hanem az izraeli műsorokat, míg az új bevándorlók csak oroszul értenek – eszik, nem eszik, a Planyétát kapják. Hasonló nyelvi magányban ukránok is szenvednek. A Harmónia kultúrotthonban Odesszából, Harkovból, Bucsából menekült művészek grafikai kiállításán fiatalok ülnek körül egy hosszúkás asztalt – épp ivrit nyelvórájukat tartják. Ők viszont oroszul vonakodnak megszólalni, igaz, amikor megtudják, hogy Magyarországról jöttünk, megenyhülnek: „Maguknak szabad.” A kisvilág átveszi a nagyvilág törésvonalát.

*

David Pressman amerikai nagykövet „széderestéjével” talán számára is meglepő mértékben zaklatta fel a kedélyeket. Röviden, mert a média már agyonírta a dolgot: a nevezetes alkalomra a diplomata több más vendég között meghívta Gyöngyösi Mártont, a Jobbik elnökét és Heisler Andrást, a Mazsihisz elnökét, s az utóbbit nem értesítette előre az előbbi jöveteléről, hanem kétfelől maga mellé, egymással szembe ültette őket. Ez lehetett volna akár protokollhiba is, de nem az volt, hanem tudatos eljárás: Washington legmagasabb magyarországi képviselője a békéltetés céljából hozta össze a botrányos Izrael-ellenes és antiszemita kijelentéséről híressé vált, majd ez ügyben bocsánatot kérő politikust s a magyar zsidóság legtekintélyesebb szervezetének vezetőjét. Jó szándékát és jóhiszeműségét nem vonom kétségbe, de a történetek alapján attól tartok, hogy nem érti Magyarországot. Az is erre vall, hogy már a botrány kitörése után „csodálatos estének” nevezte az összejövetelt, pedig elég lett volna, ha megnézi a róla készült fényképeket. A két érintett véletlenül sem néz egymásra, vakuvillanáskor a többi jelenlévő is inkább az étlapba mélyed, vagy maga elé mered – mindenki tisztában van a helyzet kínosságával. Gondolom, Pressman is érezte a feszültséget – nem véletlen, hogy egyetlen közös fotó sem készült a kibékítendő felekről.

74

A széder a zsidó hagyományban nem diplomatavacSORa, hanem családi-as örömnépe az egyiptomi rabságból való kiszabadulás tiszteletére. Ilyenkor a családon kívül egy-két vendéget is meghívhatnak, sőt, illik is vendéglátni egy szegény embert, akár a steti utcájáról is. Jómagam gyerekkori széderestjeimet a Zsidó Fiúárvaházban ültem meg, ahol több mint százan voltunk a kultúrteremben, gyerekek és felnőttek, s a vacsorát, a rituális előételek sorozatától a főételekig Hochberger rabbi és Balla tanár úr vezette le. Amíg ők nem engedték meg, egy falatot sem volt szabad a szánkhoz venni. Ezzel szemben ihattunk a gyerekeknek is kijáró, bár erősen felvizezett borból. Minden fogást ima előzött meg – ezért volt „széder”, héberül „rend”, szertartás, amelynek vallási jellegéhez nem férhetett kétség. Hogyan juthatott tehát a nagykövet – maga is gyakorló zsidó – arra az ötletre, hogy ez alkalomból meghívja a képzelhetően legalkalmatlanabb, nem kóser politikai szereplőt?

Gyöngyösinek nem volt sok veszítenivalója, talán azért, mert még az antiszemizmusa sem igazi, nem indulat van mögötte, mint mondjuk anno Csurgánál, hanem számítás, akárcsak a Jobbikot alapító Vona Gáborban, aki annak idején szintén lefutotta a maga köreit a náci beszédőtől a zsinagógálatogatásig – igaz, ő az ellenlábás zsidó hitközségtől kért és kapott feloldozást. Az amerikai nagykövetet talán a washingtoni külügy fogja óvatosabb vacso-

rarendezésekre inteni, de nem valószínű, hogy megválnának kulcsemberek-től, aki néhány nap múlva be fogja jelenteni, hogy az „oroszbanknak” nincs helye Magyarországon. Nyert továbbá az ügyön a Fidesz, amelynek már 2012-ben is kapóra jött Gyöngyösi fellépése – még egy kvázi antifasiszta tüntetést is kanyarítottak belőle. Ilyen szélsőség mellett könnyebb volt mérsékeltnek látszani és egyben melegengetni az illiberalizmus zászlaját. Igazi vesztese ennek a dolognak Heisler és rajta keresztül a Mazsihisz, amely májusban tartja hihetőleg őrsváltással járó tisztújító közgyűlését.

Leginkább, bevallom, azt szerettem volna, ha Heisler, megpillantva az egyetértése nélkül reá tukmált asztaltársat, sarkon fordul, és faképnél hagyja a megalázó ceremóniát – kezdjen csak David Pressman az általa teremtett széderi renddel, amit tud és akar. Nem így történt, és emiatt a Mazsihisz-elnököt saját táborán belül is hibáztatják, külső támogatásra pedig nem számíthat. A kormánnyal való viszonya Szabadság téri emlékmű óta, amely ellen tiltakozva a Mazsihisz kiszállt a holokausztévből, eléggé feszült. Még feszültebbé vált, amikor felemelte szavát a Sorost kifigurázó óriásplakátok ellen. Ugyanakkor a hivatalos Izrael Soros ügyében egy platformon áll a magyar kormánnyal, mert a milliárdos palesztin szervezeteket is támogat. És akkor itt van még az Orbán–Netanjahu-férőfibarátság! Egyszóval beszorított kis hitközség a Mazsihisz, öregedő tagsággal, társadalmi zárványt alkotó felekezeti zsidósággal és belső súrlódásokkal, a háborús hírek sújtotta Kelet-Európában, s a gyűlöletkultúra által elárasztott magyar közéletben. A kisvilág nem veheti fel a kesztyűt a nagyvilággal szemben.

*

Lakásom különböző pontjain tucatnyi szájmazskot szedtem össze, köztük két vadonatújat és több használtat. Akad közöttük sima, ajakra illeszthető, és csúcsos, külön orrvédővel, színben pedig fehér, kék és fekete. Legtöbbhöz úgy jutottam, hogy az előzőt otthon felejtve orvosi rendelőkben, nagyobb üzletekben, gyógyszertárakban ad hoc szereztem be. A világjárvány harmadik esztendejében az üzletekben csökkent a maszk árfolyama, van, ahol egy eurót kóstál, s van, ahol ingyen adják, viselése a legtöbb helyen nem kötelező. A sajtóból kissé borzongva értesültem arról, hogy a hivatalos készletekből 17 milliót, mint lejárt szavatosságút, elégettek – ahelyett, mondják a bírálók, hogy a harmadik világnak ajándékozták volna, ahol még így is hasznosak lehetnének. A koronavírus, biztatnak, Európában lecsengett.

Már-már nosztalgikusan visszanezve egy korszaktól veszünk búcsút. A szájmazskbiznisz valóságos viseleti kultúrát hozott létre: lehetett kapni külön férfi-, női és gyermekálcot, vidámat, pepitát, télapókat, nemzeti színűt, névre szólót, ötven darabos zárt csomagolásút és alkalmit. Persze nem csupán a köznépeknek szánt csóró, mosható vagy eldobható változatok kerültek piacra, hanem igazi, dizájnos luxustermékek is: a Siriano „kristálymaszkja” potom 535, a Vuittoné 970 dollárba, a Jacob & Co „gyémántmaszkja” 250 ezer, az Yvel Covid–19 pedig másfél millió dollárba kerül – igaz, 18 karátos aranyból, 3600 fehér és fekete gyémánttal kirakva. Ezek az árak megérdemelnék, hogy utólag felvétesse nek Ráth-Végh István *Az emberi bu-taság története* című klasszikus kuriózumgyűjteményébe.

Bús donna barna balkonon

Európának három igazán jelentős zarándokhelye van, a portugáliai Fatima, a franciaországi Lourdes és a spanyolországi Santiago de Compostela. Úgy helyezkednek el, mint egy egyenlő szárú háromszög csúcsai: középen Santiago de Compostela, a két egyelő szár végein pedig jobbra Lourdes, balra Fatima. A Jakab apostolról, Spanyolország védőszentjéről elnevezett Santiago de Compostelában, amely az El Camino zarándokút végpontja (ha csak nem dönt úgy az ember, hogy elballag egészen a tengerig), erősen leegyszerűsítve a bűnbocsánatért szokás imádkozni. Lourdes-ban a gyógyulásért, Fatimában pedig a békéért; többek között azért is – a fatimai jelenések és az azokon a Szűzanya által a portugál pásztorlányoknak átadott ún. fatimai titkok ismeretében –, hogy Oroszország térjen meg, és ne borítsa lángba a világot. Az 1917-es jelenések után az ifjú pásztorok a titkot csak az akkori pápával osztották meg, a mindenkori katolikus egyházfők pedig évtizedeken át megtartották maguknak – végül csak II. János Pál hozta nyilvánosságra.

76

Malaga mindhárom kegyhelytől meglehetősen messze fekszik, de földrajzilag a legközelebb mégiscsak Fatima van a három közül – nagyjából annyira, mint ha Budapestről elautóznánk az Adriáig. Talán ez a magyarázata, talán más, de Malagában Fatimának saját utcája van – olyan központi fekvésű, mint Pesten a Belgrád rakpart – a sokszor éveken át száraz időszakos folyó, a Guadalmedina medre mellett. A saját utcában pedig saját templom Nuestra Señora de Fátima (Fatimai Miasszonyunk) néven. Ez a sokszor egymással összefonódó portugál és spanyol történelem viszontagságai fényében legalább akkora valami, mintha a magyar fővárosban egy Bukarest-környéki román zarándokközpontnak lenne kultusza, de hát a katolicizmus látott már nagyobb csodákat is.

A Nuestra Señora de Fátimába jellemzően nyugdíjasok járnak: a modern templom ablakain besüt a nap, a padsorok hézagosak, mise közben gyakran megszólalnak a bekapcsolva felejtett telefonok – jó hangosan, mert abban az életkorban sokszor a memória és a hallás is tompul már. Jobbra elől, közel a szentélyhez elnéző mosolyú, kőutánezatból készült szobor(utánezat) figyel a táskájukban a mobil után kotorászó idős nénik és bácsik igyekezetét: a már említett II. János Pál az, akinek egész alakos, három dimenziós képmását Kínában fröccsöntötték műanyagból egy interneten elküldött fotó nyomán. A Nuestra Señora de Fátima modern parókia: kántor és orgona nincs, helyette a pap távkapcsolóval indítja és állítja le a zenés kórusműveket játszó hifitornyot a mise megfelelő pontjain, és fel is hangosítja ugyanígy, ha el kell nyomni a telefoncsörgést. A spanyol katolikus egyház halad a korrallal, és – bár ez a Fatima templom közönségének korösszetételén nem feltétlenül látszik – nem is fog kihalni egy darabig. Tavaly húsvétkor az újságok bánatosan emlékeztek meg róla, hogy (bizonyára a Covid miatt) csak egymillióan vettek részt a Santa

Semanának, azaz szent hétnek nevezett nagyheti körmenetfolyamon – idén elégedetten állapíthatják meg, hogy több mint 1,3 milliónyian voltak, ami már egész közel van a hagyományos 1,5 milliós számhoz. Mint egy korábbi naplóbejegyzésben kitértünk rá, Malagának 500 ezer körüli állandó lakosa van, ehhez érdemes viszonyítani az 1,3 milliós nézősereget. Maga a körmenet pedig minden túlzás nélkül páratlan: a város régi templomainak sok száz éves, fából faragott szoborcsovéit, Jézus- és Mária- és keresztrefeszítés-szobrokat hordoznak keresztül a városon az egy-egy városrészhez kötődő, egyforma ruhába öltözött, harangszóra egyszerre lépő „testvériségek”; némelyik szoborcipelő csoportnak háromezernél is több tagja van, három, négy vagy öt sorban állnak, a vállukon gerendák, a gerendákon pedig a trón, vagyis a templomból átmenetileg kiköltöztetett, díszes emelvényre ültetett szobor. Elöttük kereszteteket, gyertyákat, kandelábereket, füstölőket cipelő sereg halad, mögöttük hatvan-száz fős fúvószenekar. Mindez hat napon keresztül, késő délutántól az éjszaka közepéig, megállíthatatlanul. A levegőben gyertya- és tömjénfüst száll, fekete kámszákat és fehér karingeket libbent a szél. A látvány nappal is borzongató, éjjel meg, amikor csak az ezernyi gyertyaláng meg a füstölők parazsa világít, és a történelmi városmag háttére előtt, kanyargós utcákon, pálmafás tereken keresztül vonul a valószínűtlen menet... egészen pazar.

Az élet azonban nem csak ünnepnapokból áll. Most tudtuk meg – a rossz hírt sosem késő megtudni –, természetesen hozzánk hasonló jövevényektől, mert a spanyolokat nem izgatja különösebben: halálos mérgű állatok között élünk. A kígyót más ismertük, arról is hallottunk, hogy a skorpió nem számít ritkaságnak, de van egy invazív, hatalmasra növő darázsfaj is, amelynek a csípését nehéz túlélni. Ezenkívül egy viszonylag közönséges pók és egy kifejezetten gyakori hernyó számít még veszélyesnek. Az utóbbin egy kissé meglepődtünk, mert sosem hallottunk még róla, miközben látni már minden bizonytal láttuk. Az egyik helyi fenyőn az otthona, olyasféle fészket épít a fenyőfa csúcsa közelében, mint a függőcinege (szürke színű, férfikölnyi posztókucsma, egyetlen bejárattal), és arról lehet felismerni, hogy amikor lejön a fáról, „vonatozik”, vagyis a hernyók láncba állnak, mindegyik az előtte levő farába kapaszkodik, és úgy haladnak a földön. Hozzájuk nyúlni tilos: a testükből kiálló sörték olyan méreganyagot tartalmaznak, amelytől egy kutya pillanatok alatt felfordul, és állítólag az embernek is csak akkor nem lesz nagyobb baja, ha azonnal orvosi segítséget kap.

A történethez tartozik, hogy az ablakunkon kinézve pontosan három ilyen fészket látok 60 méteres távolságon belül. Eddig azt hittem, hogy valami számomra ismeretlen madár lakik bennük, de most már sokkal nagyobb tisztelettel figyelem. A gyilkos hernyókaravánnal még nem találkoztam; addig is jobb híján azon töprengök, hogy mi célt szolgálhat a fészkek – az egyik elmélet szerint a szélviharok elől bújnak el bennük a hernyók.

A nagyon erős szél Dél-Spanyolországban olyasmi, mint nálunk áprilisban a hajnali fagy: senki nem lepődik meg rajta. Andalúziában az időjárás próbára tesz, és a fényekhez számunkra szokatlan hangulatok társulnak. A reggeli nap átsüt a fák kopasz ágai között; az ég halványkék, a tenger kékesszürke, és a földön lehullott leveleket sodor a szél. Az érzet határozottan őszi (emlékezte-

tőül: itt csak nyár van, meg ősz, ezek tehát az őszi évszak utolsó és a nyár első pillanatai). Platánok, nyárfák, japán akácok – amit nálunk amerikai akácnak is neveznek –, meg egy speciális selyemakác fajta: ezek alkotják a lombhullató populáció zömét. De az a kifejezés, hogy lombhullató, a szubtrópusi klímán mást jelent: a fák a téli hónapok alatt végig megőrzik a lombdíszüket, és csak mostanában engedik el, amikor az ágak végein már arasznyi az új hajtások.

Egyszerűen lehullott lombban gázolunk, miközben fürtökben virágzik a leander, és lassan beérik a mandula. Hogy mit csinál éppen a növényzet, illetve általában a természet, annak a spanyol ember számára sokkal nagyobb a jelentősége, mint amit mi megszoktunk. Az árnyék itt ugyanolyan életfeltétel, mint otthon a vastag, szigetelt fal. A fákat úgy ültetik, hogy nyáron árnyékot adjanak, a leghidegebb időszakban viszont a lehető legkevésbé álljanak a fény útjába – mivel a nap járása évszakonként változik, ez némi körültekintéssel megoldható. És hasonló a magyarázata annak is, amit első pillantásra teljes építészeti káosznak látunk: az ötletszerűnek tűnő ki- és beugróknak, zegzugoknak, tornyocskáknak, vakudvaroknak. Ezek nagyon is tudatosan épülnek, azzal a céllal, hogy ne alakulhassanak ki nagy, egybefüggő átmelegedő falfelületek; hogy a külső falazat egy része mindig árnyékban legyen: innen szellőztetik a lakás többi részét.

A mai és az ötszáz vagy ezer évvel ezelőtti spanyol építészetnek van néhány közös vonása. A színek: fehér, vajsárga, homokszínű, esetleg téglavörös. A kis lejtésű gerendázathoz habarccsal hozzáragasztott cseréptetők (amelyeket enélkül évente kétszer-háromszor leszedne a szél). És a sakktáblaszerűen áttört falak. Számtalanszor előfordul, hogy egy újonnan épült, igényes társasház az utca felé csak ezt a téglarácsos arcát mutatja. Vagy a legalsó szint üres, és ilyen áttört falak határolják. Vagy van egy lépcsőházra emlékeztető, de lépcső nélküli akna, amelynek a külső fala egymást csak hézagosan átfedő téglákból van kirakva. Nem mindig szép, de felülmúlhatatlanul praktikus: ezek ősi klímaberendezések, amelyeknek a technikáját talán még a móróktól tanulták el a spanyolok. Bent, a téglarács túloldalán mindig árnyék és hűvös van, és mindig mozog a levegő, mert ha felmelegszik, felfelé száll, és húzza magával letről a hideget. Ilyesmiről szól a fizikaórán tanult általános gáztörvény: ha nő a hőmérséklet, csökken a sűrűség, és a gáz emelkedni kezd, amit a mórok vagy tudtak, vagy nem, de a gyakorlatban biztosan alkalmazták.

Az előbbieket miatt Andalúziában – Babits Mihály iránti minden tiszteletünk ellenére – nincsenek barna balkonok, mivel a barna színt egyáltalán nem használják. És nincsenek bús donnák sem: lehetséges, hogy a spanyol nők is búslakodnak néha, de otthon, a négy fal között – nyilvános helyen nem szomorkodnak (még a balkonon sem). S ha már az olvasmányélményeknél tartunk, az a fajta tragikus emelkedettség is hiányzik belőlük, amit a Hemingway-könyvek női hőseiben megismertünk. Amennyiben a nemzetkarakter egy létező valami, amit majd egyszer bizonyára eldönt a tudomány, akkor az andalúzoké mindenképpen derűs, nyugodt, kiegyensúlyozott és kevésbé szenvedélyes, vagy legalábbis ezt a képet mutatják a külvilág felé.

Itt Benalmadenában legalább felerészben idegen, északról ideszármazott népeiség között élünk, de a spanyol derű rájuk, sőt időlegesen ránk is átragad.

A dolog ugyanakkor meglehetősen időjárásfüggő. Ami a spanyolokat még a növényeknél is jobban érdekli – mi pedig ebben is követjük őket –, az az időjárás. Az április itt is szeszélyes. Előfordul, hogy éjjel öt fokra hűl a levegő, de az is, hogy nem megy 25 fok alá. Nappal közelíti a 30 fokot, aztán bejön a tengerről, Afrika felől a köd, és miközben szikrázik a napsütés, a ház tenger felőli oldalán, amit a ködfelhő elborít, már csak 12 fok van. Éjjel szagatja a pálmák levelét a vihar, de mire felkel a nap, teljesen eláll a szél, és tükörsima a tenger. Vagy ellenkezőleg: délután alig fújdogál, de látjuk, hogy a szomszédok szorgosan szedik befelé a székeket, asztalokat és napernyőket az erkélyekről, és éjszaka olyan orkán kerekedik, ami utána négy napig el sem áll. A szélcsend legfeljebb órákig tart, az eső viszont olykor egy hétig is; igaz, utoljára januárban esett. A hosszú eső és a hosszú szél pedig fejfájást hoz, és némi mogorvaságot – de az utóbbit csak spanyol kivitelben, azaz valahogy úgy, hogy a mosoly nem fülíg ér, csak az arc közepéig.

Az igazi nyár már csak karnyújtásnyira van, lassan az árak is elindulnak fölfelé. Mármost a szobaárak, mert amúgy továbbra sincs infláció, az olyan tavaszi gyümölcsök pedig, mint az eper, hétről hétre olcsóbbak. Ahogy a benalmadenai vasútállomás két öreg fügefáját elnéztük, heteken belül elkezdődik a fügeszezon, akkor pedig ingyen is jóllakhatunk, mert a fügenövény úgy nő az andalúz dombokon, mint odahaza a bodza. És ugyanez igaz a tengerparti sziklákra felfutó félvad szőlőbokrokra is: szem még nincs rajtuk, de roskadoznak a fürtöktől, és bármi történjék is, elfagyni biztosan nem fognak. A maga nemében ez is csoda: az időjárás már-már sivatagi, a természet mégis jóllakatja azt, aki kevéssel beéri.

Mi Magyarországról érkezünk, nem vagyunk telhetetlenek. Azért jöttünk, amiért a spanyolok Fatimába, vagy legalább a Fatima sugárúti templomba mennek: a békéért.

Parászka Boróka

Medvék, Kölcseyk

Amerikai katonanő ül a padon, fáradt. Terepszínű ruhája, bakancsa poros. Valahonnan terepgyakorlatról, valamilyen katonai munkáról csöppent ide. De környezete nem gyanakszik, nem figyel rá. Nem ismerik fel. A két lábra emelkedett medve mellett üldögél. A medve vicsorít, mancsait fenyegetően a magasba tartja. De rá sem figyelnek. Legalább negyven éve áll itt kitömvé, foszló bundával. Vagy ez a medve, vagy egy másik, errefelé a szovétai látványosság generációk óta hozzátartozik a környezethez. Ha egy kitömmött medve szétfoszlik, másikat tömnek helyette. A tó partján a gyerekek, az apák talán még a nagyapák is fényképezkedtek vele. A katonanő körül moldvai románt, orosz vagy ukránt beszélő turisták. Szeretik a sós tavat, a környezetet a Moldova felől ide látogatók. Békeidőben is népszerű volt

a Kárpátokon túlról érkezők számára ez az első turistaközpont. Hát még most, háborús időkben. Itt tényleg meg lehet nyugodni. A szláv akcentus mellett hallható még alföldi, Dunán és Tiszán túli magyar dialektus, pesti affektálás is. Nagyon sok errefelé a magyarországi befektetés, vállalkozás. A kormányhoz, pénzesebb magyarországi önkormányzatokhoz hű alkalmazottakat ide szokták küldeni jutalomutazásra. Itt vannak még a székelyek. Azt gondolják, ők vannak itt igazán, a többiek átmeneti jelenségként bukkannak fel. Kivéve a fotózni való medvét, ami örök.

Világok találkoznak itt. A magyar vendégek számára ez még majdnem Magyarország, a moldovaiak számára Románia természeti ajándékokban, fájós ízületeket gyógyító termásvízben gazdag egzotikus csücske. A katonanőnek valószínűleg fogalma sincs arról, hol van, és nem is érdekli különösebben. Valahol Európa kopottabbik felén bukkant fel kiküldetésben. Volt már ennél sokkal rosszabb, és lesz is. A székelyeknek meg ez Székelyföld. Kürtőskalács, újabban rovásírás, krumpliültetés, -szedés, favágás.

A pillanatkép hamar szertefoszlik. Az üdülőjegyek lejárnak – a moldvaiaknak és a magyarországiaknak egyaránt. Mindenki úgy utazik haza, mint akinek semmi köze a másikhoz, nem is egy világon élnek. Közös világuk nem is közös, csak kénytelen, kedvtelen és főleg észrevétlen osztoznak rajta. Az amerikai katonanőért megérkezik a katonai jármű.

A székelyek maradnak, nem bánják a jövés-menést, jobb is, ha minden látogató továbbáll, csak pénzt hagyjon itt.

80

Marad a tó is, a tó körül a hegyek, a hegyek felett nehéz felhők. És mindaz, ami a hegyek között, a felhők alatt megkerülhetetlen. Amire senki se figyel. Most még. Sem a moldávok, sem a magyarok, sem a székelyek. Az amerikai is csak annyira, amennyire muszáj, hivatali kötelességből.

Van itt a közelben egy nagy katonai bázis. Az afganisztáni háború alatt innen indult a romániai (és a Romániában állomásozó amerikai) kontingens bevetésre. Van még itt katonai reptér, lőszerraktárak. Gyakorlótér. Békés tájba simuló, bármikor bevetésre kész háborús arzenál.

Távolabb pedig, ahova a szovétai idill beékelődik, már a táj sem békés: ott az oroszok által megtámadott Ukrajna, Moldova, amely nyögi a szomszédháború terheit. Ott van az oroszokkal barátkozó Magyarország. És itt van ez a vendégszerető arcát mutató Románia, ahol az emberek – ukránok, moldávok, magyarok – úgy találkozhatnak, hogy nem vesznek tudomást egymásról. Úgy tehetnek, mintha bármikor utazási utalvánnyal kiváltható és zsebre tehető lenne a nyugalom, pihenés. Kinek-kinek érdemei, vagyona leginkább szolgálatkészsége szerint.

Bármikor fordulhat a kocka. Kiderülhet, hogy mit rejtenek a gondosan eltakart katonai bázisok, farkasszemet nézhetnek egymással az Oroszországot támadók és a támogatók. Ez a látszólagos béke bármikor semmivé lehet. Az emberek pedig, akik olyan önfeledt közönnyel engedik át magukat a nemtudásnak, a másik nem ismeretének, többé már nem engedhetik meg maguknak, hogy elmenjenek egymás mellett. Láthatóvá válnak az utóbbi időben politikai akarattal, szívós munkával nap mint nap megerősített frontvonalak.

Miért van az, hogy az erdélyiek nem tiltakoznak a magyarországi pedagógusok elnyomása, megalázása ellen? Ezt kérdi Erdélyből Magyarországra áttelepült barátom. A hozzá hasonlók, akiknek még vannak távoli emlékeik, kötődéseik, türelmetlenek és csalódottak. Várnák a szolidaritás, a tiltakozás gesztusait Erdélyből. Valami ellenállást, ami segít, és amire büszkék lehetnének.

Nem fog jönni.

Ilyenek az erdélyiek – panaszkodik erdélyi barátom. Gyávák, megalkuvók. Fűrkészem az arcát: ilyenkor vajon mi lesz a saját kötődéseivel? Kevésbé érzi magát erdélyinek? Ő a kivétel, aki erősíti a szabályt? Mit gondol, hol áll? Mit lát és mit nem lát maga körül?

Körülbelül annyit, mint a szovátai molyrágta medve mellett fagyizók. Mindannyiunknak az a szédült, üres, vak realitásvesztés van a fejében. Az erdélyiek nem nagyon tudják, hogy megy Pesten a diákok és tanárok által vívott kordonbontás. Honnan tudnák? A közmédiából, a propagandamédiából legfennebb arról értesülnek, hogy néhány önző bajkeverő csinálja a balhét. Azok, akik elmondhatnák, mi van, hogy ami történik (és nem látható a sajtóban) az nem bajkeverés, nem balhé – ők a maguk bajával vannak elfoglalva. Nincs sem idejük, sem kedvük a magyarázkodásra. Különösen nem akarnak magyarázkodni az erdélyieknek, akiket nem ismernek már, és akikről nem tudnak semmit. Erdélyben nincs hír a magyarországi diák- és tanártüntetésekről, sztrájkjéről. Magyarországon nincs hír arról, milyen ideológiai, politikai harc megy a romániai oktatás körül. Milyen mindennapi küzdelem nem engedni az ortodox egyházat rátelepedni az oktatási rendszerre, meggyőzni az iskolaelhagyók tömegeit és a szülőket: érdemes végigjárni azokat az osztályokat, amelyeket a törvény csak elvileg tesz kötelezővé. Ha mégis lennének hírek, és meglenne valamilyen közös tudás, vajon mi történne? Kolozsváron tényleg felvonulnának a helyi magyarok a debreceni, pécsi tanárokért, diákokért? És ha Kolozsváron felvonulnának, mit szólna hozzá a budapesti hatalom? És mit reagálna rá a román többségű Kolozsvár? Ott tüntetnének a Mátyás-szobor körül az erdélyi magyarok a magyar kormány magyarországi elnyomása ellen. Vajon ki milyen üzenetet értene meg ebből? Elképzelhető-e, hogy a román ortodox indoktrináció ellen magyarországi nem ortodox magyarok tiltakozzanak szolidárisan a romániaiak mellett? És vajon mit váltana ki ez a tiltakozás a hithű, nemzetileg utolsó leheletükig elkötelezett ortodoxokból?

Szűk a tér, amiben élünk, össze vagyunk zárva, egymás előtt zajlanak a mindennapjaink, egymás előtt lepleződünk le. Mégis elképzelhetetlenek ezek a kölcsönös gesztusok, elképzelhetetlen ez a felelősségvállalás. Tulajdonképpen nyelv sincs hozzá. És legfőképpen elképzelhetetlen, hogy bármilyen hatalom – amely ezt a szűk teret be- és átrendezi – bármilyen belátásra jutna Kelet-Közép-Európában.

Nagyjából egy időben azzal, hogy az amerikai katonanő lehuppant a szovátai tópartján a padra, Novák Katalin Nagykirályban járt Kölcsey-szobrot avatni. A szobor sokkal, de sokkal jobban sikerült, mint a szovátai medve. Például molyok által nem megrágható anyagból készült. A magyar

köztársasági elnök beszédet mondott a magyaroknak. Elsősorban azoknak a magyaroknak, akik nem voltak jelen, akik csak a híradóból értesülhetnek a nagykárolyi látogatásáról, mint magyarországi választók. Novák Katalin beszéde belefért a híradóba, ellentétben a pedagógustüntetések valódi eseményeivel. Persze hogy a távollévőkhöz beszélt az elnöknő, tőlük érkezett a voks, amely az őt hivatalba segítő kormányt megválasztotta. A körülötte álló és őt ünneplő magyarok számára nem volt mondanivalója. Talán nem vette észre őket. Sok évtizednyi tudás, jelenlét kellene ahhoz, hogy az ember megértse, miért mennek ki Nagyváradra Kölcsey-szobrot ünnepelni az emberek, miféle örömök, félelmek gyűltek fel a román–magyar határon, hogy miért váltak a szobrok, a szimbolikus ténnyé az öröm és a biztonság utolsó forrásává. De ki és miért figyelne milderre? A szélek szélén? Még akkor is, ha ez a határszél épp a román–magyar–ukrán határ széle, és most a háború terhe fokozottan érezhető itt is. A Novákot ünneplő magyarok nem bántódtak meg. Megszokták, hogy úgy beszélnek nekik, hogy közben nem szólnak hozzájuk. Az épp arra látogató politikus elbeszél a fejük felett. Mindegy is, hogy mit. Lehessen felvenni az ünneplő ruhát, elénekelni az ünnepi éneket – mindegy, hogy mi az –, lehessen egy kicsit érezni valami ünnepnapot ebben a határ menti, végtelen szürkeségben. Aztán mindenki megy a dolgára, a szobor itt marad. Lehet mellette családi fotókat készíteni.

Tényleg mindegy volt, hogy épp Kölcsey adott ürügyet az ünneplésre. Ez abból derült ki, hogy a szoboravató köztársasági elnök ünnepi beszédében szokás és reflex szerint a liberalizmust ostromozta a liberális Kölcsey szobrának árnyékában

82

A helyi, de különösen a távolabbi vidékekről szoboravatásra buszoztatott románok számára is mindegy volt, minek örültek, mit ünnepeltek a magyarok. A hivatalból ideküldött románok tiltakoztak. Bárkit is ábrázol a szobor, számukra nem elfogadható. Elsősorban azért, mert a magyar köztársasági elnök látogatása ellen szervezett tüntetés irányítói, a román szélsőjobbosok azt az utasítást adták, hogy a felvonulók legyenek felháborodva. Tájainkon legszentebb erény a lojalitás, aki jót akar magának, az ilyenkor felháborodik. Különben is az a szobor magyar, tehát nem lehet jó. A nacionalizmus reflex.

Novák Katalinnak is nagyon jó volt a tiltakozás, a liberális múltjától egy mozdulattal megfosztott Kölcsey is. Ő is megvédte a hazát, a nemzetet. Mindent, amit védeni jó, és amiért voks jár. A híradóban hosszú vágásokkal bekerült a csetepaté, ennek a híradószerkesztők örültek leginkább. Bár már rég szigorú előírások szerint gyártják a mirelit propagandavideókat, azért ők is szeretik, ha a megszokott képsorok nyomokban némi életet tartalmaznak. Mondjuk egy kis román–magyar csetepatét.

Minden elhalkul végül. Környékünkön maradnak a fáradhatatlanul rozsdásodó szobrok, a molyok előtt kapituláló kitömött állatok. Egyre megy. És addig jó, amíg árnyékukban fényképezkedni lehet, emlékezni nem muszáj. Békénk záloga a felejtés.

Megállt az idő

Lehet, hogy az utókor nem győz majd csodálkozni azon, hogy miért folytatnak szinte permanens háborút a többpárti választásokon győztesként kikerülő pártok a rendszerváltás egyik fontos motorját képviselő független média ellen. Szerbiában egyedül Zoran Đinđić miniszterelnökségének rövid ideje számít kivételnek. Jelenleg eddig soha nem látott intenzitással küzd a szerb kormány a független sajtó ellen, úgyhogy Ana Brnabić kormányfő a Pink nevű televízióban szinte naponként ostorozza az „ármánykodó” független sajtót, amelyet legutóbb brutális fasizmusnak nevezett. A reality show műsorairól elhíresült tévéstúdió egyébként az elmúlt harminc évben kormánypártiságáról volt híres. Milošević idején harcias Milošević-párti volt, Đinđić miniszterelnöksége idején hirtelen retorikát váltott, és Đinđićet dicsére. A Vučić-érában természetesen a Pink lett Vučić leghűségesebb prófétája, amit Vučić elnök azzal hálál meg, hogy ebből a stúdióból szól szinte naponta a nemzethez, hogy ecsetelje Szerbia nehéz helyzetét, ostorozza az egyoldalú Európai Uniót, és természetesen itt jelenti be azt is, hogy ő milyen hősiiesen állja a sarat Brüsszelben. Néha az egyik brutális reality show után következik Vučić, hogy drámai hangon ecsetelje a koszovói szerbek üldöztetését.

83

Az utóbbi hetekben azonban Ana Brnabić is rendszeresen szót kap a Pink tévében, ahol harsány színekkel és rendkívül szigorú arckifejezéssel ecseteli Vučić üldöztetését. A független sajtó nemcsak Vučićot gyalázza, hanem annak egész családját. Hazugságokat és rémhíreket terjeszt, külföldi érdekeket védelmez, és Albin Kurti koszovói kormányfő szolgálatába szegődik, állítja a kormányfő asszony.

Igaz, ezek után az egyre erősödő szélsőjobboldali ellenzékiek is feltalálták a spanyolviaszt, és azzal állnak elő, hogy Vučić az igazi nemzetáruló, aki titokban eladta Koszovót az Európai Uniónak, s cserébe az EU rábólint autokrata módszereire. Mindezek után a Szerbiába betévedő látogató akár azt is hihetné, hogy hatalmas harc dűl a nemzetárulók két csoportja között. Természetesen nem erről van szó, csupán arról, hogy mindegyik párt a nemzetűség monopóliumára kíván szert tenni.

Jelenleg Ana Brnabić kormányfőé a pálma. Olyan kemény szavakkal bírálja a független sajtót, hogy már arra gondoltam, hogy ez ellenkező hatással jár, a Pink tévé nézőiben felébresztik a kíváncsiságot és esetleg megvásárolják az ellenzéki újságokat, vagy nézni kezdik az ellenzéki tévéadókat. A közvélemény-kutatók azonban arra a következtetésre jutottak, hogy ilyen veszély egyelőre nem áll fenn. Az ország többsége továbbra is orospárti, az új választásokat Vučić elnök nyerné meg, az EU-ba való belépés hívei pedig kisebbségben vannak. Ez azért is groteszk, mert a polgárok egyre elégedetlenebbek, arra panaszkodnak, hogy az árak az egekbe szöknek, a nyugdíjak

és a fizetések nem követik az inflációt, az utcákon és a családokban vészesen terjed az erőszak.

Tiszta abszurdum: minél hangosabban zúgolódnak a polgárok, Vučić elnök annál magabiztosabban nyeri meg a választásokat. A polgárok bizarr kettősségben élnek: személyesen mélységesen elégedetlenek az életszínvonalal, a jövőbeli kilátásokkal, amely néha olyan sötét, hogy egyre többen nyilvánosan bevallják, arra biztatják gyermekeiket, hogy távozzanak Nyugatra, ugyanakkor azonban a közösségben gondolkodva a kormánypártra szavaznak, mert úgy vélik, hogy egyedül az képes megvédeni a nemzeti identitást. Ilyenkor szükségszerűen bűnbakot kell találni. Szerbiában a bűnbak Brüsszel, vagyis az Európai Unió.

Az Európa-párti értelmiségiek pedig mindezek után buzgón ismételtetik, hogy a nép ártatlan, csupán arról van szó, hogy a kormány média félrevezeti a népet. Immár harminc év után némi szkepszissel fogadom ezt a magyarázatot. Természetesen a nép jogilag nem vádolható kollektív bűnösséggel, de ha nincs kollektív bűnösség, akkor a kollektív ártatlanság is megkérdőjelezhető.

Hasonló kérdések foglalkoztattak Jonathan Littel remek regényét, a *Jóakarátúakat* olvasgatva. A Goncourt-díjjal és a Francia Akadémia regény-nagydíjával kitüntetett regény Maximilien Aue volt SS-tiszt vallomását tartalmazza. Az önéletrajzi elemet is tartalmazó regény hőse megmenekül a felelősségre vonástól, elismeri a bűnösségét, de közben igencsak érzékeny kérdéseket vet fel. Bűnös-e a vasúti váltóőr – kérdezi – azoknak a zsidóknak a halálában, akiket egy tábor felé irányított? Bűnös-e a nyomdász, aki a deportálási végzéseket kinyomtatta? Bűnös-e a szállító, aki szögesdrótokat és betont ad el az SS-nek? Bűnös-e az őrmester, aki „csak” benzint szállít a Teilkommandónak? A kérdések nem arra irányulnak, hogy jogi értelemben bizonyítsák a bűnösséget, nem, hiszen legtöbb esetben csupán lelkiismereti kérdéssről van szó, amely azonban alapos gyanúba keveri a nép kollektív ártatlanságának fogalmát is.

Tud a nép többsége cinkoskodni a diktatúrával és főleg az autokráciával.

Az a gondom, hogy ez azért van így, mert a szerbiai közéletben elhalványodnak a bűnösség és az ártatlanság közötti határvonalak. Ebben a mai helyzet lényegesen különbözik a miloševići korszaktól. A kilencvenes években a háború és a béke közötti különbség radikálisan kiéleződött. A rendszer nem volt brutálisan diktatórikus, létezett ellenzéki televízió, rádió és sajtó, léteztek ellenzéki pártok, igaz, sarokba voltak szorítva, de léteztek. Ennek folytán bizonyos kockázatok árán mindenki dönthetett, ki így, ki úgy. Pontosan tudta, hogy mi ellen és mi mellett áll ki. Létezett világosan elkülönülő két oldal. Könnyebb volt jó döntést hozni. A mai autokratikus rendszerben szintén létezik ellenzéki sajtó és televízió, léteznek ellenzéki pártok, de többé nem a háború és a béke között kell döntenet, hanem a nemzeti identitás milyenségéről, az ország megtépázott területi integritásáról, az életszínvonalról, az életminőségről. Ebben a helyzetben minden viszonylagos lett. Így például a nemzethűség fogalma is. Szerbiában nem létezik egy párt sem, amely nyíltan elismerné Koszovó függetlenségét. A különbségek inkább a

nüanszokban jelentkeznek. Ugyanez érvényes a nemzeti identitásról folyó eszmecserékben. Nem találkozom egyetlen értelmiséggel sem, aki az európai orientációval felülírta volna a nemzeti identitást. Nincs egyetlen párt sem, amely ne tartaná elsőrangú fontosságúnak a nemzeti identitást. Léteznek árnyalatnyi különbségek, ám éppen ezek a narciszoid kis különbségek idézik elő az élet-halál harcra menő vitát. Ezekben a vitákban minden relatív lett, az igazság is, a társadalmi tekintély is. Az új uralkodó osztály elfoglalta helyét, berendezkedett a hatalmi struktúrában, jól megtollasodott, van mit veszteni, és a jól felszerelt készenléti rendőrség segítségével van mit védeni, de közben senkinek sincs tekintélye. A tőke kimutatta a foga fehérjét, sokkal hatásosabb, mint a miloševići ideológia, csak az a gond, hogy ez a tőke rejtelkedik. A rejtőzködő tőke is elhomályosítja a szociális érzéket. A háború árnyékában, az új tankönyvek szellemi hatása alatt felnőtt és befolyásra szert tett fiatal nemzedék nem ismer más világot. Mindeközben a parlamentben egyre nagyobb szerepet kap a Szerb Haladó Párt égisze alatt nevelődött fiatal politikusnemzedék, amely mellett a „régisocialisták”, de még az egykori radikálisok is „öregurasnak” tűnnek.

A régi kielezett dilemmák eltűntek, újak azonban nem fogalmazódtak meg.

Szerbiában a tízes években megállt az idő. Kimeredt a közélet.

Ez derül ki Szerbia és Koszovó viszonyának rendezéséből is. A francia–német tervezetet Brüsszelben Aleksandar Vučić szerb elnök és Albin Kurti albán kormányfő egy vessző módosítása nélkül fogadta el.

Csoda történt a Balkánon, írták a világlapok.

A naiv uniós politikusok megkönnyebbültek. Végre rendeződik a balkáni helyzet, ha nem azonnal, akkor még ebben az évben. Pár héttel később Vučić és Kurti Ohridban találkozott, ami után kiderült, hogy az egyezmény számos pontjának implementációjáról nagy a nézeteltérés. Az EU-s politikusok bölintottak, és bejelentették: ha nem az idén, akkor jövőre minden rendben lesz. A tervezetről pedig egyre homályosabban nyilatkoznak. Az EU-diplomaták egyébként is olyan bikkfanyelven beszélnek, hogy többé én sem értem, mit akarnak mondani. Ezzel a bürokratikus „diplomáciai” nyelvvel direkt elijeszti a polgárokat az EU-tól. Szerbiában pedig fokozzák a zűrzavart és a viszonylagosságot. Ebben bizonyára Vladimír Bilčík vinné el a pálmát. Belgrádi látogatásain elhangzott nyilatkozatait még a Jóisten sem tudná megfejteni. Kiderül azonban, hogy időnként közérthetően szólal meg. Az Európai Parlamentben védelmébe vette a Telekom Srbija nevű távközlési állami céget, a jelenlegi kormánypárt leghatásosabb propagandafegyverét, amely egyébként nagylelkűen sugározza a Russia Today nevű orosz hírcsatornát, amelyet a háborús propagandája miatt az Európai Unió szankció alá helyezett. Egyrészt tehát Bilčík az EU nevében aggódik az orosz befolyás miatt, másrészt védi azt a céget, amely az orosz propagandát hirdeti. Lám, minden relatív, még az EU politikája is, vonja le a tanulságot a nép.

A bikkfanyelv azonban kedvez Vučićnak is, Kurtinak is.

Vučić elnök a brüsszeli nagy egyetértés és az ohridi véleménykülönbség után, a következő találkozó előtt bejelentette, hogy a koszovói szerbek hely-

zete kétségbeejtő, és Albin Kurti el akarja kergetni a szerbeket a szülőföldjükről. A helyzet tehát romlik! Miért? Azért, mert a koszovói rendőrség bünteti azokat a szerbeket, akik nem ismerik el a koszovói rendszámablákat, autóikon továbbra is a Szerbiában kiadott, a koszovói városok jelzéseit viselő rendszámablák láthatók. A rendszámábla-vita csak látszólag hasonlít tyúkperre, hiszen a koszovói szerbek ezzel azt demonstrálják, hogy nem ismerik el a független Koszovót. Visszatértünk tehát a kezdeti pontra. Semmi sem változott. Megállt az idő, a változás egyelőre csak látszat, és senki sem meri megjósolni, hogy meddig.

86

Urbán Ádám: Idős artisták (id. Richter József)